

ORGANOLOGIJA

150. OBLJETNICA TVRTKE HEFERER

Tvrtku *Heferer*, koja nosi naslov *Prva hrvatska gradiona orgulja, harmonija i glasovira*, utemeljio je 1849. godine Mihael **Heferer** (1825.-1887.) u Grazu. Od 1868. godine tvrtka djeluje u Hrvatskoj – prvo u Karlovcu, a od 1870. godine do danas u Zagrebu.

Poslije Mihaela djelovala su još četiri naraštaja Heferera: Ferdo (1853.-1928.), August (1881.-1944.) te, do danas, Ivan i njegovi sinovi.

Radionica Heferer sagradila je 263 orgulje diljem cijele Hrvatske, te u Bosni i Hercegovini, Sloveniji i Austriji. Samo u zagrebačkim crkvama sagradila je 18 orgulja, a u okolici Zagreba još 29 orgulja.

Mihael Heferer (Graz, 1825.-Zagreb, 1887.) izučio je orguljarstvo kod J. **Krainza** u rodnom gradu, a usavršavao se kod J. **Lojga** u Beču, **Justa** u Linzu i L. **Moosera** u Salzburgu. Izgradio je 60-tak orgulja za crkve u Grazu i Štajerskoj, te u Madžarskoj i Sloveniji, a svoje prve orgulje u Hrvatskoj gradi 1867. u Rečici kraj Karlovca.

U ono vrijeme na ovim našim prostorima niti jedan graditelj orgulja nije razvio neku veću djelatnost. Bilo je stoga od velike važnosti za graditeljstvo orgulja u našoj domovini kada je godine 1868. u Hrvatsku došao Mihael Heferer i tu razvio veliku djelatnost. Te godine nastanio se u Karlovcu, a 1870. u Zagrebu gdje se ubrzo proćuo kao vrstan graditelj.

Mihael je gradio prema mehaničkom sustavu. Za njegova života produkcija tvrtke dostigla je brojku od 122 orgulje, a najznačajnija su mu djela orgulje crkve sv. Marije u Zagrebu (1880.), crkve u Donjoj Stubici (1882.), župne crkve u Mostaru (1881.), te kapele Bogoslovnog sjemeništa u Zagrebu. Najveće i najvažnije njegovo djelo jesu orgulje u Svetištu Majke Božje u Mariji Bistrici (1882.).

Ferdo Heferer (Graz, 1853.-Zagreb, 1928.) nasljednik je Mihaelov. Daroviti graditelj koji je znatno unaprijedio orguljarstvo u Hrvatskoj, a isto tako započeo je i gradnjom glasovira i pijanina.

Iako su za vrijeme njegovog djelovanja neke češke tvornice, uz mnogo reklame, počele slati svoje orgulje u Hrvatsku, Ferdo je razgranao djelatnost tvrtke i po Sloveniji i Bosni i Hercegovini. Nakon kratkog se, naime, vremena uvidjelo da se orgulje tih čeških tvornica ne mogu natjecati s Hefererovima pa su naručitelji ubrzo požalili što su naručivali orgulje u tuđini dok je u Zagrebu bio vrstan graditelj orgulja.

Obdaren inventivnošću i izrazitim smislom za specifičnu prirodu glazbala, Ferdo je konstruirao nekoliko novih registara: *euphonion*, koji zvuči kao krilni rog, *occarinu*, koja imitira taj instrument i *bariton*, koji oponaša ljudski glas. Eksperimentirao je i s konstrukcijom zračnica te registrirao dva patenta.

Ferdo je gradio prema mehaničkom, kombiniranom mehaničko-pneumatskom, kao i prema čisto pneumatskom sustavu. Za njegova života produkcija tvrtke dosegla je brojku od 240 orgulja, a među njegovim mnogobrojnim vrijednim djelima izdvajaju se orgulje stolne crkve u Sarajevu (1889.; kućište izrađeno po nacrtima J. **Vancaša**), župne crkve sv. Blaža u Zagrebu (1911.), crkve sv. Katarine u Zagrebu (1895.), župne crkve sv. Lovre u Požegi (kućište izrađeno po nacrtima H. **Bollea**), župne crkve sv. Ivana u Zagrebu (1901.), župne crkve u Pakracu (1903.), župne crkve u Krapini (1903.).

Nakon Ferdine smrti tvrtku preuzima **August Faullend Heferer** (Graz, 1881.-Zagreb, 1944.). Za njegova razdoblja prešlo se na gradnju orgulja s električnom trakturom, a najznačajnija su mu djela orgulje u Dječjačkom sjemeništu na Šalati u Zagrebu (1931.), orgulje u Legradu (1931.) i orgulje u župnoj crkvi sv. Marka u Zagrebu (1935.; obnova i povećanje orgulja).

A. F. Heferer otvara i krasan salon klavira najglasovitijih svjetskih klavirskih kuća kao što su *Steinway & Sons*, *Grotrian-Steinweg*, *L. Bösendorfer*, *C. Bechstein*.

Augusta je naslijedio **Ivan Faullend Heferer** (Zagreb, 1927.). Nakon obrazovanja stečenog u očevoj radionici, stručno se usavršava u inozemstvu (Austrija, Njemačka) kod znamenitih predstavnika kako orguljarske, tako i glasovirske struke.

Orgulje u župnoj crkvi u Dicmu

Primjenjujući najsuvremenije tekovine u orguljarstvu, od 1958. do danas gradi 14 orgulja te se time produkcija tvrtke penje do impozantne brojke od 263 orgulje. Najvažnija su mu ostvarenja orgulje franjevačke crkve u Mostaru (1961.), orgulje župne crkve sv. Petra u Zagrebu i nadasve orgulje crkve sv. Frane u Šibeniku (1969.) koje predstavljaju njegovo najveće djelo.

Kroz dugo razdoblje od 150 godina svojeg djelovanja radionica Heferer pratila je i primjenjivala sve umjetničke i graditeljske tekovine koje su povijest i razvoj europskog orguljarstva sobom nosili – od sustava s mehaničkom svirnom trakturom, tonskim ili registarskim kancelama do pneumatskog i električnog sustava, od pozitivna do koncertnih orgulja.

Među najvažnija djela tvrtke Heferer pripadaju orgulje u slijedećim mjestima: župna crkva Veleševac (1874.), župna crkva Donja Stubica (1880.), župna crkva Otočac (1880.), župna crkva Gradec (1880.), svetište Majke Božje – Marija Bistrica (1881.), kapela Vinski Vrh – Marija Bistrica (1882.), župna crkva Križovljani (1888.), kapela sv. Križa – Lipik (1889.), Katedrala Sarajevo (1889.), župna crkva Križevci (1890.), župna crkva Gola (1891.), crkva sv. Katarine – Zagreb (1892.), župna crkva Vrapče (1893.), župna crkva sv. Križ – Začretje (1894.), župna crkva Donje Jelenje (1896.), crkva sv. Lovre – Požega (1896.), župna crkva sv. Ivan Zelina (1898.), župna crkva sv. Ivana – Zagreb (1899.), župna crkva Moravče (1899.), župna crkva Županja (1899.), župna crkva Remete (1900.), župna crkva Pakrac (1900.), župna crkva Hrvatska Kostajnica (1901.), Dominikanska crkva – Trogir (1902.), župna crkva Krapina (1903.), župna crkva Ogulin (1903.), župna crkva Sibinj (1906.), župna crkva Đurđevac (1907.), župna crkva Podgora (1907.), župna crkva Ravna Gora (1908.), Franjevačka crkva Osijek (1908.), župna crkva Škriljevo (1908.), Franjevačka župna crkva – Kraljeva Sutjeska (1909.), župna crkva Vrbovec (1909.),

župna crkva Tučepi (1910.), župna crkva Petrinja (1913.), Izraelski hram – Sisak (1914.), župna crkva Virje (1916.), župna crkva Klanjec (1917.), župna crkva sv. Marija na Muri (1918.), župna crkva sv. Petra – Zagreb (1924. i 1971.), župna crkva sv. Marije – Zagreb (1930. i 1968.), Nadbiskupsko Dječačko sjemenište – Zagreb (1931.), župna crkva sv. Marka – Zagreb (1936.), Franjevačka župna crkva – Mostar (1961.), župna crkva Konjice (1964.), crkva sv. Frane – Šibenik (1969.), kapela Naše Gospe – Zagreb (1970.), župna crkva sv. Jakova Apostola – Dicmo (1998.).

Od 1970. godine radionica Heferer specijalizirala se za restauriranje povijesnih orgulja koje predstavljaju kulturnu baštinu najvišega reda međunarodnoga i nacionalnog značaja; tako je do danas restaurirano 25 orgulja i pozitiva među kojima se nalaze najstarije sačuvane orgulje u Hrvatskoj, u pavlinskoj crkvi u Lepoglavi iz 1649. godine; najstarije orgulje u Dalmaciji, u crkvi Majke Božje "Gusarice" u Komiži na otoku Visu iz 1670. godine; orgulje nulte kategorije u crkvi Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh kod Krapine iz 1765. godine; orgulje u župnoj crkvi u Čazmi iz 1767. godine; orgulje u župnoj crkvi sv. Petra u Svetom Petru u Šumi iz 1780. godine; Nakićeve orgulje u crkvi sv. Frane u Šibeniku iz 1762. godine; orgulje u župnoj crkvi u Milni na otoku Braču iz 1820. godine; pozitiv u župnoj crkvi u Kotarima kraj Samobora iz 1696. godine; pozitiv u župnoj crkvi u Brezovici iz 1771. godine; orgulje u crkvi Franjevačkog samostana na otoku Visovcu iz 1771. godine; orgulje koje se pripisuju mletačkome orguljaru Gaetanu Moscatelliju u župnoj crkvi sv. Mihovila Arkandela u Omišu; orgulje Ferdinanda Heferera iz 1894. godine u župnoj crkvi sv. Križa u Svetom Križu – Začretju te orgulje istog graditelja iz 1911. godine u župnoj crkvi sv. Ante u Tučepima; orgulje braće Zupan iz godine 1908. u crkvi sv. Jakova u Opatiji; orgulje Jakova Bazzanija i sinova iz 1838. u župnoj crkvi sv. Ivana Krsitelja u Povljima na otoku Braču; pozitiv u kapeli Majke Božje Gorske u Loboru; orgulje Josefa Smollea iz 1863. godine u župnoj crkvi sv. Marije Sniježne u Belcu.

Svojim opusom koji, u razdoblju kasnog baroka, preko klasicizma i romantizma pa sve do danas, predstavlja ono najvrednije u orguljarstvu Hrvatske te u kojem se stoga, na neki način, ogleda ne samo povijest tvrtke, već i povijest orguljarstva Hrvatske u XIX. i XX. stoljeću, tvrtka M. Heferer zaslužila je mnoga priznanja i odlikovanja (Budimpešta – *Velika milenijska izložbena kolajna*, u Osijeku – *Zlatna kolajna*, u Zagrebu – *Počasna diploma grada Zagreba*, u Trstu – *Počasna diploma Reale Accademia La Stella d'Italia*, u Varaždinu – *Medalja grada Varaždina*, u Zagrebu – priznanje *Koncertne dvorane "Vatroslav Lisinski"*).

H.

UZ PETU OBLJETNICU POSTAVLJANJA NOVIH ORGULJA U KATEDRALI SV. DUJMA U SPLITU

Povijest orgulja splitske Prvostolnice vodi nas u XIV. stoljeće, kad se u njoj spominje orguljaš, i to prvi u Hrvatskoj, 1347. godine.¹

Upravo u to vrijeme i na kršćanskom Zapadu raširena je upotreba orgulja u crkvenim funkcijama, gdje ih obično svira redovnik, koji je u isto vrijeme i iskusni orguljar,² a iz XIII. stoljeća saznajemo i za njihovu dvostruku zadaću u crkvi, i to iz završnih

redaka IX. pjevanja *Čistilišta*, Danteove *Božanske komedije*.³ Danteovo svjedočanstvo potvrđuje da su orgulje u XIII. stoljeću pratile pjevanje u crkvi (i s jekom slatkom glas se miješa skladno) i izmijenjivale se – kao solista – s pjevanjem zbora (pa se sad čuju, sad ne čuju riječi).⁴ Dvije potvrde u svezi s ovim argumentom nalazimo u starim franjevačkim kronikama. Tako, prigodom kanonizacije sv. Franje Asiškog (1228.) »u hramu su se razlijegale nove pjesme, a u duhovnim melodijama veselile su se sluge Božje. Čule su se milozvučne orgulje i pjevale se duhovne pjesme«. Sveta Klara u božićnoj noći 1252. godine, bolesna u svom samostanu sv. Damjana u Asizu, nije se mogla uputiti na grob asiškog Siromaška, ali je iz tolike udaljenosti »čula onu divu pjesmu i zvuk iz crkve sv. Franje razlikujući psaliranje braće od zvuka orgulja«.⁵

Od spomenutog pa do XV. stoljeća orguljaška praksa dostigla je određenu zrelost, a XVI. stoljeće se može smatrati stoljećem dobro poznatih orguljaša i orgulja. Sve crkve, velike i male, koliko se zna iz dokumenata, imaju u to vrijeme orgulje, orguljaša i poslužitelja kod orgulja.⁶ Tvrdnja da su gotovo sve crkve na Zapadu imale orgulje odnosi se i na našu Hrvatsku, jer se povijest orguljarstva u Hrvatskoj ne udaljuje mnogo od uobičajenih razvojnih tokova u susjednim nam zemljama Europe, a nerijetko doseže razinu ravnu europskom prosjeku, a to nam uostalom potvrđuju i orgulje splitske i inih katedrala, te crkava i samostana diljem Lijepe naše.

Orgulje, dijete Mediterana, čiji se izum pripisuje mehaničaru (inženjeru) **Ktesibiju** iz Aleksandrije (250. godine prije Krista), rođene su na obali Egipta, ušću rijeke Nila.

Prošavši cijeli istočni Mediteran ovaj instrument je stigao u zapadni svijet – u Rim, uveden kao jedno od onih mnogobrojnih dobara istočne kulture, te zaživio u cijelom rimskom carstvu. Nakon propasti rimskog carstva i barbarskih navala, sklonio se ponovno na Istok, da bi se odatle još jednom ponovno vratio (757. orgulje Pipina malog) i nastanio na Zapadu, nastavivši tako svoju povijest, modelirajući se prema karakteristikama pojedinih europskih naroda, sve do današnjih dana.

Nijedan se glazbeni instrument nije tako razvijao kao orgulje, ostajući vjeran stoljetnoj nacionalnoj tradiciji, skoro gluhi za sve događaje izvan granica svoje domovine. Iako ni u prošlosti nisu nedostajale izmjene znanja i iskustva među europskim zemljama, nije se uspjelo učiniti "europski" model orgulja. Pojedini izum ovog ili onog stranog orguljara, s toliko je ponosa zadirao u nacionalnu ili mjesnu tradiciju, tako da je u biti ostala nepromijenjena.

Orgulje u Hrvatskoj ne udaljuju se od suvremenih uzoraka na Zapadu već nose i njihova likovna obilježja. Kako su sjever i jug Hrvatske bila dva područja pod različitim utjecajima u svom političkom, društvenom, socijalnom i kulturnom razvitku, specifičnih regionalnih osobina, pod utjecajem različitih kulturnih krugova, stoga i orgulje kao kulturne spomenike trebamo gledati u tom svjetlu. Po općim svojstvima zvuka, mehanizma i načina gradnje, orgulje na terenu sjeverne Hrvatske su pod utjecajem kulturnih strujanja iz Austrije, Njemačke, Slovenije, Češke i Mađarske, dok je u južnoj Hrvatskoj bio presudan utjecaj Mletaka i drugih talijanskih krajeva uopće.

Tako će na orgulje u splitskoj Prvostolnici bitan utjecaj ostaviti talijanski tip orgulja počevši od prvih fra Venturievih 1412., preko Benijevih 1702., Zanfrettievih 1900. do današnjih Zaninievih 1994. godine, čiju petu obljetnicu upravo spominjemo. Mjesta gdje su bile smještene ove orgulje bila su različita: od onog iznad ulaznih vrata do mjesta u blizini korskih